

EMRÎ DÎVÂNÎ'NDA HALK KÜLTÜRÜ*

THE FOLK CULTURE IN THE EMRÎ'S DİVAN

Yunus KAPLAN**

ÖZET

Birçok sanat dalında olduğu gibi Türk edebiyatı da tarihî gelişiminde içinde doğup geliştiği toplumun kültürel değerlerinden etkilenecek şekilde şekillenmiştir. Bu etkiyi edebiyat tarihimizde önemli bir yere sahip olan klâsik Türk edebiyatı geleneğinde yetişen şairlerin eserlerinde de görmek mümkündür. 16. yüzyıl klâsik Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden olan Emrî de halk kültürüne ait birçok unsuru, çeşitli edebî sanatlar ve mazmunlarla birlikte şiirlerinde büyük bir başarıyla kullanmıştır.

Bu çalışmada Emrî Dîvânî'ndeki halk kültürüne ait çeşitli unsurlar tespit edilerek bunlar üzerinde birtakım değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klâsik Türk edebiyatı, Emrî, Dîvân, Halk kültürü.

ABSTRACT

As in many branches of art history in the development of the Turkish literature was born and developed in a society shaped by the influence of cultural values. This effect, which has an important place in literary history, the tradition of divan literature in the works of poets is possible to see that grow. Emri, one of the leading poets of the 16th century's classical Turkish literature, has also used many elements of folk culture with images of a variety of literary arts and poetry with great success.

In this study, various elements of the folk culture of the Emrî's Divan has been identified and some assessments have been made on them.

Key Words: Classical Turkish literature, Emri, Divan, Folk culture.

GİRİŞ

Tarih boyunca birçok sanat dalı, içinde doğduğu toplumun sosyal ve kültürel birikiminden faydalanarak şekillenmiştir. Toplumun hemen her kesimine mensup şairler ve yazarlar tarafından vücuda getirilen bir sanat dalı olan edebiyat da bunlar arasında yer alır.

Türk edebiyatı tarihinin en zengin örneklerinin verildiği dönemlerden biri olan klâsik Türk edebiyatı döneminde yetişen şairler de, duygu ve düşüncelerini şekillendirirken içinde yaşamış oldukları toplumdan kendilerini soyutlamamışlar; miras aldıkları veya devrinde şahit oldukları birçok toplumsal değeri, özellikle de halk kültürüne ait birtakım unsurları, çeşitli sanat ve ifade şekilleriyle birlikte başarılı bir şekilde şiirlerine yansıtmışlardır.

Klâsik şairlere ilham kaynağı olan bu değerler içerisinde halk kültürünün önemli bir bölümünü teşkil eden birtakım inançlar ve bunlarla ilgili uygulamalar, adetler, gelenekler ile çeşitli hayat tecrübeleri önemli bir yer tutmaktadır. Halk kültürünün temelini de oluşturan bu unsurların, birçok klâsik şair tarafından az veya çok şiire malzeme yapıldığını görmek mümkündür.

16. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyâsî ve sosyal hayatta en parlak dönemi olduğu gibi klâsik Türk edebiyatının da en parlak dönemlerinden biri olmuştur. Bu dönemde klâsik Türk şiiri geleneğinde birçok önemli şair yetişmiştir. Bu yüzyılda yaşayan Emrî (öl. 1575) de, devrinin önde gelen şairleri arasında yer alır.

Birçok klâsik şair gibi Emrî de halk kültürüne ait birtakım unsurları, şiirlerinde çeşitli edebî sanatlar ve mazmunlardan da istifade ederek büyük bir başarıyla kullanıp şiirlerine renk katmıştır.

Bu çalışmada daha önce üzerinde çalışma yapılmamış olan Emrî Dîvânî'ndeki halk kültürüne ait tespit edilebilen çeşitli unsurlar, genel başlıklar altında toplanmış ve bunlar üzerinde birtakım değerlendirmeler yapılmıştır. Örnek olarak verilen şiirler ve beyit numaraları "M. A. Yekta Saraç, Emrî Dîvânı, Eren Yayıncılık, İstanbul 2002" künyeli çalışmadan alınmıştır. Nazım şekilleri için gazellere G., kasidelere K., kıtalara ise Kt. kısaltması kullanılmıştır.

* Bu makale, "Emrî Dîvânî'nda Halk Kültürüne Ait Unsurlar" adıyla 20-22 Ekim 2011'de düzenlenen Prof. Dr. Mine MENGİ Adına Türkoloji Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yunuskaplan80@my.net.com

I. Halk İnançları ve Bunlarla İlgili Çeşitli Uygulamalar

Halk arasında “göz değmesi” olarak da bilinen nazar; belli kimselerde bulunduğu inanılan; insanlara, özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala-mülke, hatta cansız nesnelere de zarar veren, bakıştaki çarpıcı ve öldürücü güçtür.¹ Nefese uğramak olarak da adlandırılan nazar, birinin saadetini veya bir şeyi çekemeyen kimselerin hasûdâne sözlerini müteakip bir afete duçar olmaktadır.²

Daha çok kıskanç ve kötü niyetli kişilerin bakışlarının etkisiyle oluştuğuna inanılan nazarın, tarih boyunca insanların yaşadıkları olumsuzlukların ve düştükleri kötü durumların sebebi olarak görülmesi inancı Osmanlı sosyal hayatında da kendisini göstermektedir.

Aşağıdaki beyitte Emrî'ye göre sevgilinin çene çukurunda görünenler ayva tüyleri olmayıp şairin nazarının değmesiyle sevgilinin çenesinde oluşan kararmadır:

Emrîyâ hattı degüldür görinen
Nazarum degdi karardı zekâmı (G. 565/5)

Yine şair, aşağıdaki beyitte, sevgilinin yanağındaki benin kararmasına sebep olarak göz bebeğinin nazarının değmesini göstererek bu inanca yer vermiştir:

Hâl-i ruhsârı karardığı bu kim
Merdüm-i dîde tokındurdu nazar (Kt. 144/2)

Halk, nazardan korunmak için çeşitli uygulamalara başvurmaktadır. Nitekim nazardan korunmak için hem korkulan insanlara hem hayvanlara hem de eşyalara tedbir olarak nazar boncuğu, mavi kumaş parçaları, deniz hayvanlarının kabukları, at kafası veya nalı, hayvan kemikleri gibi çeşitli nesnelere asılmıştır.

Aşağıdaki beyitte “(Ey Sevgili), gözbebeğin, hayalinin çocuğuna göz değmesin diye göz boncuklarını (gözyaşlarını) kirpik ipliğine dizdi” diyen şair, nazar değmemesi için çocuklara nazar boncuğu takılması inancını dile getirir:

Merdümün göz degmesün diyü hayâlün tıflına
Dizdi göz boncuklarını rişte-i müjânuma (Kt. 421/2)

¹ *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 1459.

² Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Hzl. Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 348.

Nazarın kötü etkilerinden korunmak için alınan tedbirlerden bir diğeri de, çeşitli muskalar hazırlamaktır. Bu amaçla bazı hastalıkların, kötülüklerin ve nazarın ortadan kaldırılması için kullanılan veya uğur getirdiği inancıyla üstte taşınan nesnelere muska veya hamail denilmektedir.³ Bu muskalar özel bir şekilde hazırlanır, beze veya başka bir nesneye sarılarak dikilmiştir. Genellikle üçgen veya dörtgen şeklinde, misk veya amberle yazılan bu muskalar,⁴ vücudun herhangi bir yerine asılarak nazardan korunmaya çalışılmıştır.

Aşağıdaki beyitte, her an sevgilinin yanında olma hayalini gerçekleştirmek isteyen şair, “Nazik bedenine göz değmemesi için kolumu senin boynuna altın hamâyil edeyim.” diyerek hem muska yazılmasına hem de bu muskaların boyna asılmasına işaret etmiştir:

Çeşm-i bed degmesün ol nâzük ü sîmîn-tenüñe
Zer hamâyil ideyin gel kolumu gerdenüñe (G. 467/1)

Muska yazma işini meslek hâline dönüştüren kişilere “veffâk” denmektedir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin ayva tüyleri, sıkıntıda olanların bu sıkıntılarından kurtulmak için okudukları Hızır duasını gül sayfasına yazan muska yazıcısına benzetilmiştir:

Veffâk-ı hatuñ hatt-ı gubâr ile ruhuñda
Gül safhasına Hızr du'âsın rakam itmiş (G. 236/2)

Nefese uğramak, birisinin saadetini veya bir şeyi çekemeyen kimselerin hasûdâne sözlerini müteakip bir belaya uğramak demektir.⁵ Nefese uğrayan kişinin karşılaştığı bu belalardan kurtulması için dua veya bazı ayetler okumak, kurşun dökmek ve üzerlik tüttürmek yaygın olan uygulamalar arasında yer alır.

Aşağıdaki beyitte şair, kadehteki içkinin kabarcıklar hâlinde kabarmasını sevgilinin dudağı için nefese uğramasıyla açıklar:

Sâgar-ı meyde şişüp çatladı bir demde habâb
Lebün için nefese ugradı var ise şarâb (G. 53/1)

Gizli ve sihirli olduğu kabul edilen, esrarlı bir kuvvet taşıdığına inanılan ve üzerinde çeşitli şekil ve harfler yazılı olan nesnelere tılsım denilmektedir.⁶ Tılsım, sihir çeşitlerinden biri olup güya gömülü hazineleri kimsenin bulamaması için yapılır. Ekseriya defineyi bekçi bir yılan korurmuş. Bu

³ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Yayınları, Ankara 1996, s. 382.

⁴ A. Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 158.

⁵ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 348.

⁶ Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 1333.

yılan ancak kırk yıl beklermiş. Bu müddet bitince tılsımın kendiliğinden bozulacağına inanılmaktadır.⁷

Klâsik Türk şiirinde sevgilinin gamzesi, âşıkları yaralamasından dolayı genellikle kılıca benzetilmiştir. Kılıçların daha keskin olması, savaşlarda daha çok düşman öldürmesi ve kılıç darbelerinden korunmak için kılıçların üzerine “dua-yı seyf” şeklinde ifade edilen çeşitli dualar yazılması eski âdetlerdendir.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kâkülü, onun yüz güzelliğinin hazinesini korumak için orda bulunan tılsım yılanı olarak düşünülmüştür. Bu tılsım ise ancak kılıçların üzerine yazılan kılıç duasıyla bozulmuştur:

Tılsım-ı mâr idi kâkül cemâli gencine
Du'â-yı seyf ile bozıldı ol tılsım ey yâr (G. 177/2)

Yine şair “Ey Emrî, sevgiliye kavuşma hazinesine talipsen bundan vazgeç. Onun gamzesi tılsımlı bir kılıç, kâkülü de bin başlı yılanıdır.” anlamına gelen aşağıdaki beyitte, hazinelere yapılan tılsım ve hazinelerin yılanlar tarafından korunduğu inancına işaret etmiştir:

Visâli gencine tâlibseñ Emrî key sakın andan
Tılsım-ı tîgdür ol gamze biñ başlu yılan kâkül (G. 309/5)

Başka bir beyitte de sevgilinin saçını yüzünün üstünde gören âşığın gönlü bu durumu, hazinelerin yılanlar tarafından korunması şeklinde tasavvur edilmiştir:

Ruhuñda zülf ü gîsûñı görüp bir yirde dil didi
Ne genc olur bu bir saçlu yılan olmuş nîgeh-bânı (G. 528/3)

“Kaza tarafından ten toprağına gömülen gönül cevherinin bulunabilmesi için üzerine tılsım olarak konan nefis yılanının öldürülmesinin” istendiği aşağıdaki beyitte de bu inanç karşımıza çıkar:

Defn itdi hâk-i tende kazâ cevher-i dili
Mâr-ı tılsım-ı nefsi helâk it defne aç (Kt. 42/3)

Sihir çeşitlerinden biri de, âşik olması istenen kişilerin isimlerinin hiç kullanılmamış bir nala Süryanice yazılarak ateşe atılıp üzerine hocaların okumasıdır. Yine kötülüğü istenen şahısların isimleri nal üzerine yazılıp ateşe atılınca o kişiler, nal kızdıkça acı ve ıstırap çekeceğine inanılmaktadır.⁸

Emrî, aşağıdaki beyitte “Şafak vakti görünenin ay olmadığını, feleğin hilal kaşlı sevgiliyi büyülemek için ateşe nal attığını” söyleyerek söz konusu inanca dikkat çekmiştir:

Sanmañ şafak içre meh-i nev komış oda na'l
Teshîr idem ol kaşı hilâli diyü gerdûn (G. 404/2)

Şair bir başka beyitte ise “Sevgilinin kaşını büyülemek için gönlünün, çıkardığı ah ateşiyle hilal şeklindeki nalı ateşlere koyduğunu” söyleyerek bu büyü şekline değinir:

Oda kor na'l-i hilâli âteş-i âh ile dil
N'eylesün bî-çâre teshîr itmek ister kaşını (Kt. 443/3)

Yine şair “Ey Emrî! Ahım o ay yüzlü güzeli sihirle aldatabilmek için hilal nalını ateşe kor.” diyerek bu büyü şekline dikkat çekmiştir:

Emrîyâ âteşe kor na'l-i hilâli âhum
Ya'nî teshîr ola sanur o kamer-peyker için (G. 416/7)

Aşağıdaki beyitte ise cadıların büyüyle kilitleri açtıkları inancı dile getirilmiştir:

Va'de-i vasl eyleyüp çeşmüñ açar dil bendini
Nitekim câdûlar efsûn ile açarlar kilîd (G. 72/4)

Halk arasında şehitlerin, mazlum olarak ölenlerin, delilerin, salah hâl sahibi olanların mezarlarına gömüldükleri gece, sonraları ise her pazar ve cuma geceleri nur indiğine dair kuvvetli bir inanç bulunmaktadır.⁹

Şair “Mumun aşk şehidi olduğuna apaçık delil, gündüz asılması, gece ise üstüne nur inmesidir.” diyerek halk arasında günümüzde de yaşayan bu inanca değinmiştir:

Küşte-i 'ışk olduğına şem' budur rûşen delil
Gündüzün asıldı indi gicesi üstine nûr (G. 111/2)

Halk arasında uykudan korkarak uyanan çocukların ağzına yakınları tarafından tükürülerek onların bu korkudan dolayı zarar görmeyeceklerine ve hasta olmayacaklarına dair bir inanış vardır.¹⁰

Aşağıdaki beyitte “Bülbülün feryadı gonca çocuğunu uyandırdı. Çiğ tanesi onun ağzını açıp tükürürse bunda ne var.” diyen Emrî, goncayı bülbülün feryadıyla uykusundan uyanan bir çocuğa benzetirken, bu çocuğun korkmaması

⁷ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 479.

⁸ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 344; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 418.

⁹ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 356.

¹⁰ Muhammet Nur Doğan, *Eski Şiirin Bahçesinde*, Alternatif Yayınları, İstanbul 2005, s. 79.

için şebnemi onun ağzına tükürttürerek halk arasında yaşayan bu inancı aynı zamanda güzel bir benzetmenin aracı yapmıştır:

Gonca tıflını beliñletdi sadâ-yı bülbül
Ağzın açup tükürürse n'ola şebnem anuñ (G. 269/7)

Göz seğirmesi, psikolojik veya bedensel olarak gözde oluşan titreme hâlidir. Halk arasında göz seğirmesiyle birlikte iyi veya kötü bazı olayların yaşanacağı inancına dair yaygın bir kanaat vardır. Seğirmenin gözde olduğu bölgeye göre bazı tahminlerde bulunulması halk arasında son derece yaygındır.

Aşağıdaki beyitte Emrî, “Sevgilinin beninin hayali gözümün önünde uçtuğu için gözbebeğim seğirir.” diyerek bu inanca dikkat çeker:

Segirür merdümüm gözümde uçar
Meges-i hâlinuñ hayâli anuñ (Kt. 282/3)

Sıvı hâldeki halk ilaçlarının soğuması, tortularının dibe çökmesi için geceleyin ayazda bırakılmasına ayazlatma denir. Bu uygulamadaki amaçlardan biri de mehtabın bunlar üzerindeki etkisine dair olan halk inancıdır.¹¹

Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin yüzüne karşı kanlı gözyaşlarıyla dolu gözlerini; şişe içinde mehtaba karşı konan bir şaraba benzetirken bu halk inancına değinmiştir:

Çeşmüm ile ‘ârizuña karşı bu kanlu yaşum
Şişe ile mâhtâba karşı konmuş bâdedür (G. 108/4)

Halk arasında yaygın olan batıl inançlardan bir diğeri de, yıldız kaymasıdır. Yıldızların hareketlerinden yola çıkılarak daha çok “yıldızı kaymak veya yıldızı düşmek” olarak adlandırılan bu inancın temelinde, olumsuz veya uğursuz bir durumla karşılaşılacağı fikri bulunmaktadır.

Aşağıdaki beyitte şair, geceleyin sabaha kadar ağlamasına rağmen ayın doğmamasını yıldızının düşüklüğüne bağlayarak bu inancı dile getirmiştir:

Subha dek akladuk bu şeb togmadı mâh-pâremüz
Yılduzumuz düşük imiş işlemedi sitâremüz (G. 221/1)

II. Günlük Hayatla İlgili Çeşitli Âdet, Gelenek, Uygulama, Hayat Tecrübeleri ve Davranış Şekilleri

Saygı göstermek amacıyla elin öpülerek başa götürülmesi, geçmişten günümüze Türkler arasında yaygın olarak yaşayan âdetlerden biridir.

Tıpkı saygı göstermek amacıyla elin öpülüp başa götürülmesi gibi sevgilinin saçını öpüp başına götüren Emrî, aslında başına bela aldığıının farkında değildir:

Dün zülf-i yârı Emrî öpüp başına komış
Dîvânedür eliyle alur başına belâ (G. 4/5)

Geceleyin yola çıkanların, yıldızlara bakarak yön tayininde bulunması, en eski hayat tecrübeleri arasında yer alır.

Aşağıdaki beyitte de geceleri yola çıkanların yolunu bulmak için yıldızlardan faydalandığı gibi âşık da ayrılık gününde sevgilinin yanağının hayalini kendine rehber olarak görür:

Şeb içre reh-nümün olur reh-revâna necm
Hâlûñ hayâli hecrde rehber yiter baña (G. 5/3)

İşaret amacıyla herhangi bir yere ayna tutularak dikkat çekilmeye çalışılır. Nitekim gönlü yanık olan şair de, kendisine bir bakış atması için ayna yoluyla sevgilinin dikkatini çekmeye çalışmaktadır:

Gam dâğı sînem üzre saña âyine tutar
Ol suhte-dil umar ki aña bir nigâh ola (G. 6/4)

Utanan insanlar, mahcubiyetini gizlemek için yüzlerini elleriyle veya herhangi bir eşyayla örtmeye çalışırlar.

Aşağıdaki beyitte sevgilisine seslenen şair, güneşte görünenlerin huzme olmadığını; kendisinin güzelliği karşısında güneşin utancından parmaklarını yüzüne tuttuğunu belirtir:

Ey meh şu'â' sanma ki hüsnüñden âfitâb
Barmakların yüzine tutar eyleyüp hicâb (G. 32/1)

Süpürgelerin çeşitli eşyalarla süslenmesi günümüzde de canlılığını koruyan gelenekler arasında yer alır. Bu geleneğe yola çıkan şair, sevgilinin kapısına yüz sürmek için kanlı gözyaşlarıyla dolu kirpiklerini; inci ve mercanla süslenmiş bir süpürgeye benzetir:

Kapuña yüz sürmege kanlu yaşumla bu müjem
Zeyn olmuş la'l ü mercân ile bir cârûbdur (G. 101/2)

Aşağıdaki beyitten ise süpürgeler gibi beşiklerin de çeşitli süpürgelerle süslenildiği anlaşılmaktadır:

Dîde gehvâresini güller ile zeyn itdüm
Mesken olaldan anuñ tıfl-ı habeş-zâdesine (G. 463/4)

¹¹ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 322.

Hayal iğnesi, kadınların ince el işlerinde kullandıkları iğnedir.¹² “Sevgilinin gözü, gönül delen yan bakışıyla âşıkların gönlüne çok nakışlar işleyen bir hayal iğnesidir” anlamına gelen aşağıdaki beyitte Emrî, sevgilinin gözlerini âşıkların gönlüne nakışlar işleyen bir hayal iğnesine benzetir:

Bir hayâl iğnesidür gamze-i dil-dûz-ı nigâr
Gözi anuñla dil-i ‘âşıka çok nakş geçer (G. 132/3)

Eskiden kavukla sarık, sarıkla fes arasına hocalar; misvak, hutbe kâğıdı, hilal, muska koydukları gibi çiçek, gül, kokulu yapraklar da sokarlardı. Halk arasında da bu tavrı benimseyenler görülmektedir.¹³

Aşağıdaki beyitte şair pervanenin canına düşen aşk ateşini, başa giyilen takke üstüne takılan bir karanfile benzeterek bu uygulamayı güzel bir benzetme unsuru olarak kullanmıştır:

Od düşer pervânenün cânına meclisde çü şem’
Tâs-ı tâkya üstine altun karanfûl takınur (G. 123/4)

Mektuplar herhangi bir zarfâ konmaz, rulo yapılarak iple bağlandıktan sonra mühürlenerek gideceği yere gönderilirdi.

Sevgilinin yanağı ile onun saçına dolanmış takatsiz canın, mektuba sarılmış bir ipe benzetildiği aşağıdaki beyitte; mektupların iple bağlanması âdetine atıfta bulunulduğu görülmektedir:

Hattuñla zülfüne tolaşur cân-ı nâ-tüvân
‘Âdet budur ki sarıla mektûba rîsmân (G. 352/1)

Başka bir beyitte de şair gönlünü, gam tarafından zayıf bedeninden ince bir ipe sarılarak cana gönderilmiş kara yazılı bir mektuba benzetir:

Kara yazulu dil mektûbdur gam cânâ göndermiş
Sarup bir rişte-i bârik aña cism-i nizârumdan (G. 398/4)

Ayağa batan dikenlerin, iğne yardımıyla çıkarıldığının anlaşıldığı aşağıdaki beyitler; farklı bir hayat tecrübesinin şair tarafından dile getirilmesinin çok güzel örneklerini teşkil eder:

O gamze sûzeninden geç reh-i tecrîdde yiter
Ayaguñda olan hârî çıkarmaga müjeñ sûzen (G. 391/4)

Sûzen itdi müjesin bülbül-i şeydâ tâ kim
Ayagından çıkara hârî gül-i ra’nânuñ (G. 269/6)

¹² Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 241.

¹³ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 393.

Reh-i gurbetde pâyına batan hârî çıkarmaga
Getürmiş ‘İsî bir sûzen ol olmuş pâyınıñ hârî (Kt. 442/3)

Eskiden suç işleyen kişilerin, alınlarına kara sürülüp sokaklarda gezdirilerek bunların teşhir edilmesi, bir tür caydırıcılık yönü olan bir ceza olmasıyla dikkat çekmektedir.

Bu uygulama şair tarafından “Herhalde sevgilinin yanağına özenmiş olmalı ki felek, ayın yüzüne kara sürüp gezdirir.” şeklinde ifade edilmiştir:

Mâhuñ yüzine kara sürüp gezdürür felek
Öykündi var ise yine yârnuñ yanagına (G. 426/3)

Eski cezalandırma yöntemlerinden bir diğeri de, suçluların kuyulara atılmasıdır. Emrî, “Güneş senin semtinde kızışıp ışınlarından kılıç çektiği için felek bekçisi her gece onu kuyuya hapseder.” derken güneşin geceleri ortadan kaybolmasını, bu cezalandırma şekliyle açıklamaya çalışır:

Germ olup kûyuñda kılıç çekdüğüyçün âfitâb
Şahne-i devrân anı her gice eyler habs-i çâh (G. 430/4)

Hançere düşmek, eskiden insanların intihar etmek için seçtikleri yollardan biridir. Bu şekilde intihar etmek isteyen kişi hançer, bıçak gibi delici ve kesici aletleri kalbinin üstüne dayayıp hızla yere atılarak can verirdi.¹⁴

Sevgilinin kılıca benzeyen yan bakışıyla kana bulanana âşık, bu acılara daha fazla dayanamayarak sonunda hançerlere düşmek yani intihar etmek ister:

Kana yur bir gamze-kârnuñ tîgın acıdur beni
Düşeyin hançerlere bu sîne-i sad-çâkden (G. 376/2)

Yine şair, göz bebeklerinden akan gözyaşlarının kirpiklerine düşmesini, eziyetlere dayanamayıp bıçağa düşerek intihar etmek istemeleriyle açıklamaya çalışır:

Müjemde eşk-i merdüm-zâdum ey yâr
Cefâyâ döymeyüp düşdi bıçağa (G. 483/4)

Mürekkepleri kurutmak için yazıların üzerine çeşitli renklere boyanmış ince kumların dökülmesi eski âdetlerden biridir.¹⁵ Bu uygulamayı zaman zaman Emrî’nin şiirlerinde de görmek mümkündür.

Şaire göre yazılar üzerine sarı altın tozları atıldığını bilen âşığın bedeni, sevgilinin yanağındaki ayva tüylerinin üzerine atılma ümidiyle sarı renkli toza döner:

¹⁴ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 232.

¹⁵ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 378.

Ârzû-yı hatuñ ile ten-i zerd oldı gubâr
Bildi rîk-i zer ekildüğünü yazı üze (G. 456/2)

Aşağıdaki beyitte ise şair feleği bir kâğıda, yıldızları da bu kâğıt üzerine saçılmış altın tozlarına benzetmiştir:

Felek kâğıd sevâd-ı leyl vasf-ı baht-ı merdümdür
Saçılmış aña rîk-i zer görinen sanma encümdür (Kt. 157)

Yine aşağıdaki beyitte “Ünlü hattat Yâkût’un, yazdığı yazıların sevgilinin hattına (ayva tüyelerine) benzeyemeyeceğini bildiği için bu yazıların üstüne toprak saçtığını söyleyen” şair, bu beyitte kullandığı başına toprak saçmak deyimiyle hem mürekkepleri kurutmak için yazıların üzerlerine toz serpilmesini hem de üzülme sonucu başa toprak saçılması uygulamasını ifade etmiştir:

Olmayacağın bilüp Yâkût hattıña misâl
Başına toprak saçarmış yazduğı yazuların (G. 261/3)

Anadolu’da eskiden fakirler, seyyah dervişler, abdallar için bir tepsi içinde mum dikip yakarak kahveleri dolaşmak suretiyle para toplanması “er çerağı” olarak adlandırılmıştır.¹⁶

Sevgilinin boyuyla birlikte dirilmedikçe gönlünün huzur bulmayacağını bilen Emrî, onu elinde er çerağıyla kıyamete kadar yürüyen bu dervişlere benzetmiştir:

Haşr olmayınca kaddine diñlenmez Emrî dil
Yanar yürür kıyâmete dek er çerâğıdur (G. 84/5)

Aşağıdaki beyitlerden de herhangi bir muradı olan kişilerin, bu muratlarının gerçekleşmesi için er çerağına para attıkları anlaşılmaktadır:

Çeşmüm ‘aceb mi dökse yaşın sîne dâğına
Akça döker murâdı olan er çerâğına (G. 426/1)

Yaş dökdi dîdesi gül için sîne dâğına
Akça döker murâdı olan er çerâğına (G. 513/1)

“Ey sevgili göğsümün üstündeki bu ateşli yaralar, sanki tekke önünde yanan bir cer çerağıdır.” anlamına gelen aşağıdaki beyitte ise şair, tekke önlerinde mum yakılarak dilenme âdetine değinmiştir.

Cânâ bu sînem üzre olan dâğ-ı âteşîn
San hânkâh önünde yanar cer çerâğıdur (G. 84/2)

Kaza ve belalardan korunmak amacıyla kesilen hayvanların kanından alna sürmek, günümüzde de özellikle kurban günlerinde halk arasında canlılığını koruyan âdetlerden biridir.

Emrî de aşağıdaki beytinde “Sevgili, kavuşma bayramının mumuna kurban olan pervanelerin (âşıkların) kanına alınma sürmek için parmak batırmış.” diyerek alna kurban kanı sürme âdetine dikkat çeker:

Şem’-i ‘îd-i vaslda kurbân idüp pervânesin
Cebhesine sürmege barmak baturmuş kanına (G. 507/4)

İnsanların yapılacak işlerini unutmamak için birtakım tedbirlere başvurduğu görülür. Bunlardan biri de parmağa ip bağlanmasıdır. Böylece yapılması düşünülen bir işin unutulmasının önüne geçilmeye çalışılır.

Sevgilisinden kendisine karşı vefalı davranma sözünü alan Emrî, onun bu sözü unutmaması için canının ipliğini sevgilinin parmağına bağlamanın endişesi içinde olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Vefâlar idicek oldı unutmasun ol yâr
Var Emrî barmagina bağla rişte-i câmı (G. 553/5)

Yine âşığın zayıf bedeni, sevgiliye kavuşma anında kendisini hatırlaması için can parmağına iplik bağlar:

Vasl olduğunda yâra beni añasın diyü
Cân barmagina bağladı iplik ten-i nîzâr (G. 75/2)

Gelinlere süs veya hediye amaçlı birtakım takıların takılması, Türk toplumunda her dönem canlılığını koruyan âdetler arasında yer alır.

Aşağıdaki beyitten de gelinlere altın takma geleneğinin geçmişten günümüze kadar canlılığını koruyan bir âdet olduğu anlaşılmaktadır:

Görinen berg-i hazân sanma ‘arûs-ı şâhuñ
Levh-i zer asdı yine boynına dâmâd-ı cihân (K. 1/18)

Bir başka beyitte ise kadınların güzel görünüp süslenmek amacıyla yanaklarına ben yaptıkları anlaşılmaktadır:

Bir kara yağız güzeldür dîd-ı âhum pür-şerer
Zeyn için konmuş ‘izârında bir altun hâldür (G. 103/3)

Halkın gümüş paraların sahte olup olmadığını anlamak için onları taş üstüne atarak çıkardığı sese göre som gümüş, kurşun veya kalay karışık

¹⁶ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 192.

olduğunu anlamaya¹⁷ çalıştığı hayat tecrübesini şair “Ey gümüş tenli (sevgili), gönlüne gözyaşı tesir etse ne olur? Çünkü o, taşa vursan da geçen bir gümüş akçedir.” diyerek dile getirir:

N’ola ey sîm-beden gönlüne eşk itse eser
Ki gümüş akça-durur taşa urursañ da geçer (G. 131/1)

“Dişlerinin aksini ağarmış gözümde saklarsam ne olur? İncinin pamuk içinde saklanması âdetir.” diyen şair, hem sevgilinin dişlerini inciye benzetmiş hem de incilerin pamuk içinde saklanması âdetine değinmiştir:

‘Aks-i dendânuñ ağarmış gözde saklarsam n’ola
Dürri ‘âdetdür iderler penbe içinde nihân (G. 361/3)

Bulunması istenmeyen herhangi bir eşyanın saklandığı yerlerden biri de toprağın altıdır. Bu eşyaların gömüldükleri yerlerin unutulmaması ve tekrar rahatlıkla bulunması için de gömülen yerlere çeşitli işaretler konur.

Aşağıdaki beyitte de şair “Gam nakdini göğüs toprağına gömdüğünü, belli olması için de yer yer üzerine işaret olarak yaralar açtığını” söylemektedir:

Eyleyüp nakd-i gamı sîne-i hâkîde nihân
Câ-be-câ dâg-ı belâdan kodum üstüne nişân (G. 380/1)

Eve dışarıdan gelenlerin kapıyı çalarak geldiklerini haber vermeleri için evin sokağa bakan kapılarının dışına “kapı halkası” asılır.

İçinde bulunduğu derdin çaresinin sadece sevgilide olduğunu bilen Emrî, bu amaçla sürekli sevgilinin kapısının halkasını tutmak ister:

Mekke kulpı gibi tut Emrî kapısı halkasın
Saña ol dergâhdan olur olursa feth-i bâb (G. 41/5)

Aşağıdaki beyitte şair “Dostlar deli oldum. Onun (sevgilinin) kapısının halkasını tedbir için boynuma zincirden bir tasma edin.” diyerek hem kapılara halka takılması hem de delilerin tedbir amaçlı zincire vurulması âdetine değinir:

Dôstlar dîvâne oldum baña tedbir eyleñüz
Kim kapısı halkasını tavk-ı zencîr eyleñüz (G. 208/1)

Yine aşağıdaki beyitte delilerin zincire vurulmasına atıfta bulunulmuştur:

Şa’şa’a mihrî n’ola bend itse zer zencîr ile
Eyledüñ dîvâne anı hüsn-i ‘âlem-gîr ile (G. 502/1)

¹⁷ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 224.

Ayrıca meyhanelerin girişlerine, oranın meyhane olduğunun belli etmek ve oraya yanlışlıkla girilmesini önlemek için halka veya çember asılır.¹⁸

Aşağıdaki beyitte “Meyhane, kapısına asılan halkadan belli olduğu gibi senin la’l dudağın da etrafındaki büklüm büklüm saçlarından belli olur.” diyen şair, meyhanelerin kapısına asılan halka ile sevgilinin dudağı üzerine dökülen büklüm büklüm saçlar arasında bir benzetme yaparak bu geleneği dile getirmiştir:

Mey-gede bellü olur halkası olsa asılı
Tuyılır la’l-i lebûñ zülf-i girih-gîrûñden (G. 381/3)

Şair, başka bir beyitte ise “Gönül, şarap renkli dudağının hayaliyle meyhaneye döndü. Âhımın halka şeklindeki dumanı da o meyhanenin alameti oldu.” diyerek gönlünü bir meyhaneye, çıkarmış olduğu ahları ise bu meyhanenin kapısına asılan çembere benzetmiştir:

Dûd-ı pîç-â-pîç-i âhumdur ‘alâmet halkası
Dil hayâl-i la’l-i mey-gûnuñ ile mey-hânedür (G.105/4)

Eskiden geceleyin yanan küçük fanusların uçurtmalara takılarak gökyüzünde renkli görüntülerin oluşturulması, halkın rağbet ettiği eğlenceler arasında yer alırdı.

Aşağıdaki beyitte Emrî, gönlünden gökyüzüne çıkardığı ateşli ahları, uçurtmayla gökyüzüne gönderilen bu fanuslara benzetmiştir:

Ezelde âh-ı dil kâğıdla bir fânûs uçurmuşdur
Degüldür çarh-ı ser-gerdân u hâleyle meh-i tâbân (G. 389/3)

Yüzme bilmeyenler, suya batmamak için kabak yardımıyla yüzmeyi öğrenmeye çalışırlar.

Aşağıdaki beyitte şair “Gökyüzünde görünenlerin güneş ve ay olmadığını, feleğin Emrî’nin gözyaşı denizinde iki kabak ile yüzdüğünü” söylerken bu hayat tecrübesini bir benzetme unsuru olarak kullanır:

Hurşîd ü meh degül görinenler felek yüzer
Bahr-i sirişk-i Emrîde iki kabag-ile (G. 427/5)

Kabak, nişan taliminde bulunulurken hedef olarak kullanılan nesnelere biri olarak da karşımıza çıkar.

Gam ülkesinin şahı olduğunu söyleyen Emrî de güneşi, nâle oklarını atmak için âhının sütunu üstünde hedef için duran altın kabağa benzetir:

¹⁸ Muhammet Nur Doğan, *a.g.e.*, s. 53.

Şeh-i mülk-i gamam Emrî hadeng-i nâle atmaga
Sütûn-ı âhum üstinde güneş altun kabagumdur (G. 163/5)

Şair, aşağıdaki beyitte ise gözünü hedef için kullanılan bir kabağa; etrafındaki kirpikleri de bu kabağa talim için atılmış oklara benzetir:

Gözüm kabagina gamzeñ şu deñlü tîr urdı
Ki çevresinde görenler sanur saf-ı müjgân (G. 408/4)

Bayılanların ayıtılması için yüzlerine su dökülmesi, uykudan uyananların yüzlerini suyla yıkamaları gibi günlük hayatın basit ama yaygın uygulamaları da zaman zaman Emrî'nin şiirlerinde karşımıza çıkar:

Seher gülüñ yüzine su seperdi jâle meger
Görince 'aklı gidermiş o rûy-ı zîbâyı (G. 519/4)

Şöyle düşmişdür şarâb-ı nâba çeşmüm merdümi
Uykudan uyansa yüzün bâde-i eşk ile yur (K. 107/1)

Bir felaketle karşılaşıldığında yas tutup karalar giymek, günümüzde de halk arasında yaşayan yaygın âdetlerden biridir. Bu âdet şair tarafından "Ey sevgili, gamzenin okuyla âşık öldürmüş gibi karalar giyen kaşlarının yine yası var." şeklinde dile getirilir:

Tîr-i gamzeñle nigârâ 'âşık öldürdüñ gibi
Yâsı var ebrûlaruñuñ yine geymiş kareler (G. 120/2)

Gülsuyu, güneşe karşı durdukça güzelleşerek tatlılığını artırır. Aşağıdaki beyitte "gözyaşlarıyla dolu gözlerini sevgilinin yanağından ayırmamasını gülsuyunun güneşe karşı durdukça güzelleşmesine" bağlayan şair, günümüzde de halk arasında hâlâ canlılığını koruyan bir halk uygulamasını başarılı bir şekilde kullanır:

Çeşm-i pür-eşküm anuñçün 'ârızından ırmazın
Hüb olur turdukça güne karşı şîşe-i gül-âb (G. 39/3)

Aşınmaması ve daha uzun ömürlü olması için ayakkabılara nalçalar çakılır. Nalça, ayakkabı ökçelerine çakılan hilal şeklindeki küçük demir parçalarıdır. Kebkebe ise bu nalçalara çakılan çivilere denir. Klâsik Türk şiirinde şairler nalçaları aya, kebkepleri yıldızlara benzetererek bir hayli mazmun yapmışlardır.¹⁹

Emrî de birçok klâsik şair gibi günlük hayatın küçük ama güzel bu unsurunu birçok defa şiirlerinde kullanmıştır.

Onun şiirlerinde sevgilinin nalçası kimi zaman yeni aya, kebkebi de yıldızlara benzetilirken

Na'leşen resmi meh-i nev kebkebüñ nakşı nücüm
Âsumân-mânend olur her yire kim bassañ kadem (G. 314/2)

kimi zaman da gönül kuşunun avlanması için nalça bir tuzak, kebkebe ise bir tane olarak tasavvur edilmiştir:

Murg-ı dil izüñ görüp yolda anuñçün râm olur
Kebkebüñüñ nakşı aña dâne na'leşen dâm olur (Kt. 116/1)

"Yüzünün derisini sana pabuç yapan, gözünün yaşlarından da gümüşten kebkebe yapsa buna şaşılmaz." diyen şair, derisini sevgiliye pabuç, gözünün yaşlarını da bu pabuç için kebkebe yapar:

Kefş iden yüzi derisin saña itse ne 'aceb
Yaşınuñ katrelerinden aña sîmîn kebkebe (Kt. 30)

Başka bir beyitte kaşlar nalça, göz bebekleri ise bu nalçaya çakılan iki kebkebe benzetilmiştir:

Kaşlarum na'leşüñ nakşı-durur merdüm-i çeşm
Anuñ içinde nigârâ iki dâne kebkebe (G. 54/2)

Parmak ısırma, çok güzel bir nesne veya hayranlıkla karşılanacak olaylar karşısında insanların şaşkınlıklarını ifade etmek için yaptıkları yaygın hareketlerden biridir.

Sevgilinin yay gibi kaşlarını gören yeni ayın, şaşkınlık ve hayranlıktan dolayı parmağını ısırmasının anlatıldığı aşağıdaki beyitte bu hareket konu edilmiştir:

Görecek kaşuñ hamın barmak ısırdı mâh-ı nev
Ey hilâl-ebur şafak sanma bulaşdı kan aña (G. 14/4)

Yine yeni doğmuş ayın etrafındakilerin yıldız olmadığını söyleyen şair bu durumu, sevgilinin kaşlarını gören hilalin hayranlıktan parmağını dişlemesi olarak açıklar:

Gice encüm çevre almış sanmañuz mâh-ı nevi
Görüp ebrû-yı nigârı barmakın dişler hilâl (Kt. 284/1)

Sert olan yaylar, güneş karşısında bekletilerek yumuşatılır. Bu hayat tecrübesi şair tarafından "Güneşe karşı duran yay nasıl yumuşarsa sevgilinin yanağı da iki büklüm boyumda güç koymadı." şeklinde dile getirilirken sevgilinin yüzü güneşe, âşık da bu güneş karşısında iki büklüm olan bir yaya benzetilir:

¹⁹ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 345.

‘Îzârı komadı tâkat hamîde kaddümde
Ki nerm olur durıcak âfitâba karşı kemân

İki kişinin ellerini veya bileklerini kesmek suretiyle akıttıkları kanlarını emerek veya yalayarak ant içmeleri yoluyla birbirlerini kardeşliğe kabul etmeleri halk arasında “kan kardeşliği” olarak adlandırılır.²⁰

Aşağıdaki beyitte sevgilinin dudağı ile içki kadehinin kan yalaşarak kan kardeşi oldukları söylenmektedir:

Kan yalaşup lebüñ ile sâgar
Oldılar ey sanem birâderler (Kt. 192/1)

Bir ağacı aşılacak üzere bir ağaçtan kalem şeklinde kesilmiş olan filize kalem, yapılan aşıya da kalem aşısı denir.²¹

Aşağıdaki beyitte bedenini bir ağaca benzeten Emrî, bu ağaca sevgilinin gönderdiği okların kalem aşısı, ucundaki sivri demirlerin ise yaprak aşısı yaptığını söyleyerek bu aşılama geleneğine değinir:

Dıraht-ı cisme bu bâg-ı cefâda ey kemân-ebri
Kalem aşlar hadengün yaprag aşlar aña peykânuñ (G. 278/3)

İnsan boyunu aşan ağaçların dallarındaki meyveler, ucu eğri bir değnekle eğilmek suretiyle toplanır. Bu basit uygulama, şair tarafından sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçları şeftali dallarına, âşığın çıkardığı ahlar da bu şeftalilerin olduğu dalları eğmek için kullanılan ucu eğri değneklere benzetilerek açıklanır:

Lebi şeftâlûların dirmege isterseñ eger
Çengel-i düd-ı siyâhuñla saçı dalını eg (G. 293/4)

Bir başka beyitte de şair, ağırlıklarını taşıyamayan veya çok ince oldukları için ayakta duramayan ağaçlara düşmemeleri için destek amaçlı değnekle dayak verilmesini dile getirir:

Şöyle za’îf düşdi kadünden cüdâ nihâl
Kim bûstâncı kaldurur anı tayag-ile (G. 427/4)

Eskiden yola çıkan kervanlardaki herhangi bir hayvana takılan ceres (çingirak)’in sesi, kervan ehline bir ikaz anlamı taşır. Can ile birlikte sevgilinin

²⁰ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004, C. II, s. 161.

²¹ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 27.

ardından gitmek isteyen gönlün durumu kervana benzer. Bu kervanın ceresi ise âşğın ah u figanlarıdır.²²

Emrî de aşağıdaki beyitte, aşk yolunda gönül ehlerinden ah u figanların eksik olmayışını, kervanların çingiraksız yola çıkmamasıyla açıklayarak bu uygulamayı hatırlatır:

Dil ehlerinden tarîk-ı ‘ışkda âh u figân gitmez
Ki râh-ı pür-mehâlikdür ceressüz kârvân gitmez (G. 216/1)

Nal kesmek, eskiden hayvanların ateşte kızdırılmış nal ile dağlanmasıdır.²³ Bazen de abdallar, vücutlarına nal şeklinde dağ yakarlardı.²⁴

Şair “Sancak, sevgilinin boyuna abdal olmuştur. Başının üzerinde kestiği nal, bunun delilidir.” anlamına gelen aşağıdaki beyitte bu âdete değinmiştir:

Kadd-i yârnuñ Emriyâ abdâlî olmuştur ‘alem
Başı üzre na’l kesdügi degül mi aña dâl (G. 301/5)

Yine başka bir beyitte “Gül bahçesi tekkesinde sevgilinin abdalı olan laleye, âşık tarafından aşk ateşiyle dağ yakıldığı” söylenerek bu âdet, benzetme ilgisi içinde dile getirilmiştir:

Tekye-i gülşende oldu lâle abdâlûñ senüñ
Âteş-i ‘ışkuñla yakdum ben anuñ üstine dâg (G. 247/2)

Duvarların daha sağlam ve dayanıklı olması için sıvada kullanılan çamurun içine bir miktar saman karıştırılır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin duvarına yapışan Emrî bu hâlini, duvar yapımında kullanılan çamurun içine atılan samanlara benzeter:

Dîvâr-ı yâra yapışuben kaldı cism-i zerd
Sanmañ gil-i cidârına karışdı kâhlar (G. 88/4)

Yine daha sağlam olması ve herhangi bir etkiyle yıkılmasına engel olmak için evlerin temellerinde taşlar kullanılmıştır. Şaire göre kalbinin evini, sevgilinin eziyet taşlarının yıkması mümkün değildir. Çünkü onun temeli, aşk mimarı tarafından taşla yapılmıştır:

Hâne-i kalbümi cevruñ taşı yıkmaz zîrâ
‘İşk bennâsı bu daş ile urupdur temelüm (G. 349/2)

²² İskender Pala, *a.g.e.*, s. 112.

²³ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 418.

²⁴ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 344.

III. Ölümle İlgili İnanç ve Uygulamalar

Ölüm düşüncesi ve onun etrafında oluşan çeşitli âdet ve uygulamalar, genellikle toplumun mensup olduğu dinin emirleri çerçevesinde şekillenmiştir. İslam dinine mensup olan Osmanlı toplumu ve bu toplumun birer ferdi olan klâsik şairlerin ölüm üzerine düşüncelerinin de İslâmî akideler içerisinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu düşünce ve uygulamalarda zaman zaman eski Türk inançlarının etkisi görülse de temel düşüncenin, mensup olunan İslâmî inancın bir gereği olarak bu dünyanın geçiciliği ve ölüm sonrası hayatın sürekliliği üzerine şekillendiği görülür. İnanç temelli şekillenen bu düşüncenin, ölünün toprağa defnedilmesi ve ölünün gömülmesinden sonraki mezar hayatına ilişkin insanların takınacağı tutum ve davranışlara da doğrudan etkisi bulunmaktadır.²⁵ Emrî de içinde yaşadığı toplumun ölümle ilgili çeşitli inanç, âdet ve uygulamalarını klâsik şiir geleneği içinde şiirlerinde başarıyla kullanmıştır.

Ölenler, sırt üstü çevrilir. Bu halk uygulaması Emrî Dîvânı'nda “Ayrılığın öldürdüğü (âşık) sırt üstü çevrilse buna şaşılmamalıdır. Çünkü o, artık can çekişmekten kurtulup huzura kavuşmuştur.” şeklinde anlaşılabilir olan aşağıdaki beyitte karşımıza çıkar:

Arkası üzre yatarsa küşte-i hicrân n'ola
Cân çekişmekden halâs olmuşdur itmişdür huzûr (G. 111/3)

Ölenlerin ardından üzüntüden feryat ve figanlar koparmak, ölüm ayrılığını yaşayan bütün insanların ölüme karşı bir tepki şeklinde gösterdikleri davranışlardan biridir. İnsanlar için neredeyse sıradanlaşan bu olay, aşağıdaki beyitte şair tarafından “Sevgilinin gülfidanına benzeyen boyu karşısında hayrete düşen serviyi gören kuşlar, onun öldüğünü sanarak başucunda figan eder.” şeklinde açıklanmıştır:

Hayrete varmış görüp kaddûn nihâlin serv-i bâg
Öldi diyü kuşlar eyler başı ucında figân (G. 359/41)

Cenazesi olanların yas içinde olduklarını belirtmek için siyah elbiseler giymesi, ölümle ilgili yaygın âdetler arasında yer alır.

Aşağıdaki beyitte sevgili, yan bakışının okuyla âşığı öldürmüş; ardından da bu ölüye yas tutmaları için kaşlarına karalar giydirmiştir:

Tîr-i gamzeñle nigârâ ‘âşık öldürdüñ gibi
Yâsı var ebrûlaruñuñ yine geymiş kareler (G. 120/2)

Başka bir beyitte ise sevgilinin misk kokulu saçının arzusuyla öldüğünü söyleyen Emrî, nisan bulutlarından ağlamalarını; bahçedeki sümbüllerden ise karalar giymesini isteyerek bu âdete değinmiştir:

Zülf-i müşğnûñ hevâsı hâk idüpdür Emrîyi
Kara geysün sünbül-i bâg ebr-i nîsân aglasun (G. 383/5)

Mezar taşları üzerine çeşitli yazıların yazılması, toplum içinde yaşayan ölümle ilgili en yaygın uygulamalardan biridir.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin kaşının sevdası uğruna can verdiğinde mezar taşına mihrap ayetinin yazılmasını isteyen Emrî, bu yaygın uygulamayı dile getirir:

Cân virürse kaşı sevdâsına mihrâb âyetin
Emrînûñ tâk-ı mezârı üzre tahrîr eyleñüz (G. 208/5)

Mezar toprakları, üzerlerine çeşitli çiçekler dikilmek suretiyle bir nevi süslenir. Bu âdet şaire “Öldüğüm zaman senin (sevgili) itin mezarıma uğrarsa, mezarımın toprağı onun ayak basmasıyla oluşacak olan güle benzeyen izlerle süslenir.” şeklinde bir temenni olur:

Öldüğüm vaktin itüñ kabrûme eylemse güzâr
Zeyn ola hâk-i mezârum gül-i handânlar ile (G. 466/2)

Ölen kişilerin ardından mevlit okutulması, ıskat namazı kılınması veya sadakası verilmesi, helva dağıtılması geçmişten günümüze halk kültüründe canlılığını koruyan ölümle ilgili en canlı âdetler arasında yer alır.

Aşağıdaki beyitte uğruna öldüğü sevgilisinin tatlı dudağıyla anılmayı isteyen âşık bu durumu, anılmak istenen ölümlerin arkasından helva dağıtılması âdetiyle açıklar:

La’l-i şîrîñüñle ansañ küştenüñ cânın n’ola
Her kişi halvâ ile añar ölüsü cânımı (Kt. 479/2)

“Gökyüzü, kabrimin üzerine örtülmüş altın benekli, mavi renkli bir elbisedir” anlamına gelen aşağıdaki beyitten ise günümüzde olduğu gibi tabutların üzerine bayrak, seccade veya üzerinde ayet yazan yeşil örtülerin atıldığı anlaşılmaktadır:

Çarh Emrî kabrüm üzre örtilür
Zer beneklü âsumânî câmedür (G. 193/5)

²⁵ Yunus Kaplan, “Divan Şiirinde Ölüm Karşısında Âşıkların İstekleri” *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5, Issue 3, s. 293.

Başka bir beyitte ise şair, sevgilinin ayva tüylerinin derdiyle ölmesi hâlinde mezarının üstüne çimenlerinin yeşil bir örtü örtmesini isterken ayva tüylerinin rengiyle çimen rengi arasında bir benzerlik ilgisi kurar:

Gam-ı hatuñla gubâr olsam ey gül-i ra'nâ
Mezâruma çemenüm örte bir yeşil hârâ (G. 30/1)

Velî, tanınmış kimselerin türbelerinde, mezarlarında mum yakmak âdeti inkılâba kadar devam etmiştir. Bir işinin olmasını isteyen kimse türbelere, mezarlara mum adar, ölülerden yardım beklerdi.²⁶

Aşağıdaki beyitte şair “Felek kabrimde laciverdî şişeden bir kandil, yeni ay bu kandilin alevi, samanyolu ise fitilidir.” diyerek bu âdeti dile getirir:

Lâciverdî şişeden kandîldür kabrümde çarh
Mâh-ı nevdür şu'lesi vü kehkeşânıdır fitîl (Kt. 287/2)

IV. Çeşitli Hastalıkların Tedavisinde Kullanılan İlaçlar ve Yöntemler

Günlük hayatın hemen hemen her alanıyla ilgili uygulama ve tecrübelerini şiirlerine başarıyla yansıtmayı başarmış olan klâsik şairler, insanların sosyal hayatlarında sürekli karşılaştıkları sağlık sorunları ve bunlara tedavi amaçlı kullandıkları birtakım ilaçlar ile çeşitli tedavi yöntemlerine şiirlerinde sıkça yer vermişlerdir. Birçok klâsik şair gibi Emrî de yaşadığı döneme ait bazı hastalıklar ve bunların tedavisinde kullanılan ilaçlar ve tedavi yöntemlerini şiirlerinde sıkça kullanmıştır.

Gül-âb ya da cüllâb kelimeleriyle ifade edilen gülsuyu, gül yapraklarının çeşitli işlemlerden geçirilmesi neticesinde elde edilen bir çeşit şerbet veya süs eşyasıdır. Şairler tarafından rengi, kokusu, elde edilişi, şişede saklanması, misafirlere sunulduğu, bir süsleme eşyası olarak kullanıldığı gibi yönleriyle ele alınır. Ayrıca gülsuyunun kırmızı gülden elde edilmesi, güzel kokması, tatlı olması ve tedavi maksatlı kullanılması ile çoğu zaman şairler tarafından sevgilinin kırmızı yanakları ve dudakları, yanaklar üzerindeki terle birlikte düşünülür.²⁷

Bütün bunların yanında gülsuyunun şiirlerde tedavi amaçlı kullanıldığı da görülmektedir. Özellikle baş ağrısı çekenlerin bu ağrıların tedavisinde gülsuyu önemli bir rol oynar.

²⁶ Ahmet Talat Onay, a.g.e., s. 325.

²⁷ Ömer Özkan, *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (14-15. Yüzyıl)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, s. 543.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin gamından baş ağrısına tutulan âşığın yardımına, onun bu hâlini görerek pamukla yüzüne gül suyu akıtan gözleri yetişir:

Gördi gamında derd-i serüm dîde-i sefid
Penbeyle rüyum üzre gül-âb akıdur dilâ (G. 4/3)

Aşağıdaki beyitte ise âşık, sevgilinin yanakları için ağlamaktan göz kapağının iltihaplanmasıyla oluşan remed hastalığına tutulmuştur. Onun bu hastalığının tedavisi için jalenin her seher vakti gül suyu akıtmasına şaşılmaması gerektiğini söyler:

Ruhuñcün ağlamaktan kıldı tahsîl-i remed lâle
Gül-âb akıtırsa tañ midur gözine her seher jâle (G. 470/1)

Deri üzerindeki kanı çekmek ya da deriyi çizip kan çıkartmaya “hacâmet”, bu işi yapana da “haccâm” denir. “Şişe çekmek” veya “şişe vurmak” diye de bilinen bu usulle, oturan veya yüzüstü yatan hastanın derisi üzerine, içerisinde tutuşturulmuş alkollü pamuk parçası bulunan şişeler yapıştırılır. Şişenin etkisiyle şişen yer, zemberekle yarılarak buradan pis kan alınır.

Aşağıdaki beyitte şair “Âhının yeli değdiği için su kabarcıklarının durmadan akan suya şişe çektiğini” söyleyerek hem yel değmesi hastalığına hem de bu hastalığın tedavisinde şişe çekmenin kullanılmasına atıfta bulunmuştur:

Bâd-ı âhumdan sirâyet itmese yil zahmeti
Dem-be-dem âb-ı revâna şişe çekmezdi habâb (G. 36/3)

Yine başka bir beyitte şair “Âhının yeli dokunduğu için feleğin baş aşağı düştüğünü” söyleyerek yel değmesi hastalığını dile getirmiştir:

Çarha didüm ki nigûn-ser nite düşdüñ didi kim
Emri-i ‘âşikuñ âhı yili tokındı baña (G. 20/5)

Kâfur, Bilâd-ı Hind’de Serendip tarafında yetişen bir ağacın zamkıdır.²⁸ Koklanması baş ağrısını giderir, yenirse şehveti keser ve akan kanı durdururmuş.

Sevgilinin yan bakışının oklarının hayaliyle bedeni yaralanan âşığın bu yaralarına gözleri, tedavi amaçlı kâfur merhemi kullanır:

Hayâl-i tîr-i gamzeñ zahm-nâk itmiş-durur cismüm
Beyâz-ı dîde zahmına urupdur merhem-i kâfûr (G. 155/3)

²⁸ Mürsel Öztürk, Derya Örs, *Burhân-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 397.

Yine aşağıdaki beyitte şair “Gökyüzünde görünenlerin saman yolu olmadığını, âhının kılıcının gökyüzünde açtığı yaraların üzerine konan pamuk ya da kâfur merhemi olduğunu” söyleyerek yaraların tedavisinde kâfur merhemi kullanılmasını mübalağalı bir şekilde dile getirmiştir:

Sipihre fîg-ı âhum yara açmışdur benüm ey meh
Degüldür kehkeşân yâ penbe yâ kâfûrî merhemdür (G. 161/2)

Eskiden yaraları işletmek için -şimdiki yağı alınmış pamuktan mamul gaz bezine- pamuk veya keten, daha iyisi tiftik elyafından yapılmış fitiller konulmuş. Bu lifler yaranın üstüne topluca konur ve hafifçe ileri itilerek üstü bir sargı ile sarılmış.²⁹

Aşağıdaki beyitlerden yaraların tedavisinde yaygın olarak bu fitillerin kullanıldığı anlaşılmaktadır:

Kaşuñ ger olmasa mecrûh-ı nâvek-i âhum
Teninde işlemez idi şehâ fitil anuñ (G. 292/3)

Dilber bu yaralu bedenümde fitilemi
Görüp didi ki kurd üşüpdür yine leşe (G. 424/3)

Fitil-i tîrûñi ey kaşı yâ meded eyle
Gamuñda cism-i za'îfüm pür oldı yara ile (G. 494/4)

Eski tedavi şekillerinden bir diğeri de akan kanı durdurmak için yaraların üstüne örümcek ağı konulmasıdır.

“Beninin hayali gözden kan akıttı. Gerçi örümcek ağı kanı keser.” anlamına gelen aşağıdaki beyitte, akan kanı durdurmak için örümcek ağının kullanıldığı anlaşılmaktadır:

Hâlûñ hayâli hûmı revân itdi dîdeden
Dirlerdi gerçi kat' idicidür demi 'ades (G. 222/2)

Tiryak, zehirlenmelere karşı tedavi amaçlı kullanılan panzehirdir. Özellikle yılan ve akrep gibi hayvanların sokmalarına karşı kullanılır.³⁰ Klâsik şiirde ilaçlı tedavi açısından geçen en önemli mazmun tiryaktır. Tiryak, zehirlenmeye ve bazı hastalıklara karşı kullanılan macun, panzehir ve afyon anlamlarında kullanılmaktadır.³¹

Aşağıdaki beyitte “Tiryakin yılan zehrini def etmesi gibi senin dudağın da gönlümde saçının derdini bırakmaz.” diyen şair, tiryakin bu kullanım amacına atıfta bulunmuştur:

Gam-ı zülfüñ komaz gönlümde la'lüñ
Yılan zehrini eyler def' tiryâk (G. 279/4)

Hasta olanlar, daha rahat yürüyebilmek için asa kullanırlar. Bu durum aşağıdaki beyitte şair tarafından “Emrî aşka düştüğünden beri ah dumanlarıyla gezer. Ancak buna şaşılmamalıdır. Çünkü kişi hastalanınca asayla yürür.” şeklinde dile getirilir:

Dûd-ı âh ile gezer ışka düşelden Emrî
Kişi ehl-i maraz olunca 'asâyile yürür (G. 147/5)

Herhangi bir sebepten dolayı akli başından gidenlerin kendilerine gelmeleri için yüzlerine su serpilir. “Kendinden geçtiğini gören gözlerinin ağlayarak yüzüne durmadan su serptiğini” söyleyen şair, hem ağlamasını güzel bir sebebe bağlamış hem de günlük hayatın çok basit bir tedavi şeklini dile getirmiştir:

Bî-hûş görüp yüzüme her dem su seperler
Ey Emrî çok eylük görürem dîdelerümden (G. 406/7)

Tutya, aynı adla bilinen taşın dövülmesiyle elde edilen tozun adıdır. Göz bulanıklığı (sebel), göz ağrısı (remed), göz yaşarması ve göz kanlanması gibi hastalıkların tedavisinde tutya kullanılır. Bu tozun ayrıca göze parlaklık ve kuvvet verdiğine inanılır.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin ayağının tozu, göz ağrısı çeken âşığın bu hastalığına tedavi amaçlı kullanılan tutyaya benzetilmiştir:

Devâ-yı derd-i remed olsa toprağı n'ola kim
Hevâ-yı hâk-i derüñ kıldı tûtüyâyı türâb (G. 56/3)

²⁹ Ahmet Talat Onay, *a.g.e.*, s. 343.

³⁰ İskender Pala, *a.g.e.*, s. 543.

³¹ Bilal Kemikli, “Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2007, C. 16, S.1, s. 29.

SONUÇ

Klâsik Türk edebiyatı geleneğinde yetişen birçok şair, mensup olduğu toplumun hafızasında nesiller boyu canlı tutulan birtakım kültürel değerlere, özellikle de halk kültürüne, kayıtsız kalmayarak bunları şiirlerine yansıtmıştır. 16. yüzyıl Klâsik Türk edebiyatının önde gelen şairlerinden biri olan Emrî de şiirlerinde sosyal hayatın en önemli değerlerinden biri olan halk kültürüne ait birtakım unsurları şiirlerinde başarılı bir şekilde kullanmıştır.

Şairin kullandığı halk kültürüne ait bu unsurlar arasında özellikle çeşitli âdet, gelenek, uygulama ve hayat tecrübeleri ile bir kısmı hurafe inançlarla şekillenen bazı inanışlar önemli bir yer tutar. Emrî bu unsurları, klâsik Türk edebiyatının sahip olduğu genel çerçeveye sadık kalarak şiirlerinde bayağılığa ve basitliğe düşmeden çeşitli edebî sanatlar ve mazmunlarla birlikte kullanmıştır. Böylece hem şairlikteki kudretini ispatlamış hem de içinde yaşadığı toplumun kültürel birikimlerini sonraki nesillere aktarmayı başarmıştır.

Emrî Dîvânı'nda karşımıza çıkan sosyal hayatın birçok alanıyla ilgili zengin ve renkli bu uygulamalar, klâsik Türk edebiyatının sosyal yönünü aksettirmesi açısından önemli olduğu gibi 16. yüzyıl Türk kültürü ve yaşayışı hakkında birtakım ipuçları vermesi bakımından da önemlidir.

KAYNAKÇA

- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Yayınları, Ankara 1996.
- Doğan, Muhammet Nur, *Eski Şiirin Bahçesinde*, Alternatif Yayınları, İstanbul 2005.
- Kaplan, Yunus, "Divan Şiirinde Ölüm Karşısında Âşıkların İstekleri" *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 5, Issue 3, s. 291-313.
- Kemikli, Bilal, "Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2007, C. 16, S.1, s. 19-36.
- Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Hzl. Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Özkan, Ömer, *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (14 - 15. Yüzyıl)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006.
- Öztürk, Mürsel ve Örs, Derya, *Burhân-ı Katı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004.

- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Saraç, M. A. Yekta, *Emrî Dîvânı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Şentürk, A. Atilla, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.